

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, РЕАЛІЗАЦІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізується мовна ситуація та державна мовна політика в Україні. Виявляються кількісні характеристики комунікативної потужності української та російської мов. Пропонуються можливі шляхи досягнення консенсусної моделі мовного розвитку країни.

Ключові слова: Україна, мовна ситуація, державна мовна політика, державна мова, російська мова.

В історії України мовне питання ніколи не втрачало своєї актуальності. Визнання самого факту існування української мови передбачало визнання українців як окремого етносу й можливості допущення його власного національного проекту. Тому боротьбу за українську мову влада Російської та Австро-Угорської імперій, а потім Союзу РСР сприймала як боротьбу за самостійність України.

Навіть після здобуття Україною державної незалежності український національний проект, завдяки величезній історичній ролі української мови в його виникненні, багато хто й далі бачить як такий, що розвивається в нерозривному зв'язку «українська мова — українська держава». Типова аргументація цієї ідеології міститься, приміром, у виступі голови Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності Л. Танюка на парламентських слуханнях «Про функціонування української мови в Україні» 12 березні 2003 р. У ньому обґрунтовується безпосередня взаємозалежність ланок: неповноцінне функціонування мови титульного етносу — неповноцінне функціонування культури — неповноцінне функціонування держави.

Не менш рішуче обстоювали ідею нерозривності української мови та української державності політики націонал-державницького спрямування під час нетривалого перебування при владі у 2005 — першій половині 2006 р. Показовою у цьому плані була заява тодішнього віце-прем'єра з гуманітарних питань В. Кириленка на прес-конференції в Івано-Франківську у березні 2006 р.: «Для нас питання державності української мови є принципово важливим. Державність української мови — це умова подальшого гуманітарного розвитку українського народу і української нації. І ми розглядаємо проблему саме так. Вона вирішена давно. Конституція прийнята у 1996 році. Ніхто не буде в цьому сенсі її міняти. Тому, я думаю, така позиція однозначна, і ми захистимо цю позицію всіма можливими засобами, які є у розпорядженні Української держави» [1, с. 207].

У виступах і публікаціях науковців та громадських діячів взаємозв'язок між українською нацією, її мовою та державністю утверджується у ще більш чіткій формі. «Доки в Україні не утвердиться мова її народу, — наголошує Г. Удовенко, — доти він почуватиме себе ущемленим, «нижчим» за інші нації... Не можна здобути справжню незалежність, не відчувши потреби в мові своєї держави» [2].

Лише мова титульного етносу, переконані Ю. Шемшученко та В. Горбатенко, може бути ознакою українського громадянства, здатна забезпечити нації її самобутність і гідність, інформаційний суверенітет, культурну цілісність, згуртованість і єдність, творчий потенціал і поступ.

Коли одна з мов законодавчо визнається обов'язковою для застосування у сфері управління, освіти, інформації, пише Л. Нагорна, країна дістає додатковий державний атрибут і промовистий символ державного і національно-культурного суверенітету [3, с. 240].

Питання про зв'язок між мовою і державністю стосується не тільки самого існування нації та держави, а й характеру останньої, відповідності її мовного законодавства демократичним стандартам.

Нині основними нормативно-правовими актами, що визначають мовну політику сучасної України є: Закон України «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), Конституція України (1996 р.), закони «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.), «Про телебачення і радіомовлення» (1993 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про рекламу» (1996 р.), «Про видавничу справу» (1997 р.), «Про освіту» (1996 р.), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.), «Про правовий статус закордонних українців» (2004 р.); міжнародно-правові акти — Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин (ратифікована у 1997 р.), Європейська хартія регіональних мов та мов меншин (ратифікована у 2003 році).

Відповідно до статті 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [4]. Згідно з офіційним тлумаченням Конституційного Суду це означає, що вона є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації, тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, у навчанні дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах [5, с. 109-119].

Поряд з цим в державі гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України (положення 3 статті 10 Конституції України). Вони мо-

жуть використовуватися поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування у межах і в порядку, що визначається законами України.

Стаття 6 Закону України «Про звернення громадян» надає громадянам право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб як українською, так й іншою мовою, прийнятною для сторін. При цьому рішення звернень та відповіді на них оформлюються відповідно до законодавства про мови, але можуть бути викладені у перекладі мовою спілкування заявника.

У статті 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» держава гарантує всім національним меншинам право на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідання своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

У статті 7 цього ж Закону також зазначається, що держава вживає заходи для підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів через мережу навчальних закладів. Державні органи на основі міждержавних угод сприяють національним меншинам у підготовці спеціалістів в інших країнах.

Стаття 8 надає можливість національним меншинам використовувати їхню мову поряд з українською мовою в роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де вони становлять більшість населення [6, с. 362-363].

У статті 13 Конституції зазначається також про опікування України національно-культурними та мовними потребами українців, які проживають за межами держави (в процесі законотворення після ухвалення Конституції в 1996 р. вони поіменовані як «закордонні українці»).

Про обов'язок держави забезпечувати рівні конституційні права своїх громадян і не допускати будь-яких привілеїв чи обмежень, у тому числі за мовними ознаками, говориться в статтях 3, 24 та 53 Основного закону.

Відповідальними державними інституціями за реалізацію мовного законодавства в Україні є: Міністерство культури і туризму України (Сектор мовної політики), Державний комітет України у справах національностей та релігій (Департамент етнополітики та європейської інтеграції), Державний комітет

України з питань телебачення і радіомовлення, Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Головним конфліктопровокуючим чинником мовної ситуації в Україні залишається питання статусу російської мови, яка не є державною, проте має історично обумовлені сильні соціальні позиції та підтримку: рідною її вважає 29,6% жителів України [7].

Виключно російською мовою в сім'ї спілкується 28% громадян, переважно російською, але зрідка й українською — 14,3%, змішаною, в якій вживаються як українські, так і російські слова — 19,7%, переважно українською, але зрідка й російською — 8,7%, виключно українською — 29%.

Україномовним і надалі залишається здебільшого сільське населення України. Щодо урбаністичного середовища, більшість повноцінним україномовним міським населенням відзначається лише Західний регіон. У великих містах Сходу, Півдня, частково Центру України домінуючою є мова колишньої метрополії, тобто російська. Навіть у столиці держави — Києві мовою міського побуту й досі залишається російська мова (вживання вдома переважно російської, але зрідка й української характерне для 32% киян, водночас майже чверть (24%) столичних мешканців спілкується виключно російською мовою) [8, с. 66, 67, 68]. Тут не йдеться, звичайно, про якісь вельми сумнівні з погляду нормативності цієї дуже «мало» російської мови, а лише про її явне кількісне переважання над будь-якими різновидами української, особливо, ж над українською літературною мовою.

Порівняно краще ситуація з розширенням сфери вживання української мови виглядає в системі освіти. Так, у 1991/92 навчальному році в Україні працювали 21 044 загальноосвітні школи. 74% (15 538 шкіл) від їх загальної кількості становили ті, в яких навчання здійснювалося українською мовою, 16% (3 364 школи) — російською. Поміж 6 835 331 учня загальноосвітніх шкіл частка тих, хто навчався в закладах з українською мовою навчання, становила 51% (3 516 056 учнів), з російською — 47,8% (3 267 950 учнів) [9, с. 56-57].

Через п'ятнадцять років співвідношення помітно змінилося. У 2006/07 навчальному році в державі функціонувало 20 249 загальноосвітніх навчальних закладів. Серед них з українською мовою навчання — 83,74% (16 958 шкіл), російською — 6,18% (1 253 школи). Поміж 4 668 968 учнів загальноосвітніх шкіл частка тих, хто навчався в закладах з українською мовою навчання, становила 72,55% (3 387 758 учнів), з російською — 9,46% (442 038 учнів) [10].

Разом з цим, є серйозні підстави говорити про завищеність офіційних статистичних даних (адже для того, щоб оголосити школу україномовною за статусом, не обов'язково, щоб усі дис-

ципліни в ній викладалися українською мовою), з другого боку, не секрет, що в багатьох «українізованих школах» як учні, так і вчителі на перервах, в учительській, під час різних позаурочних заходів нерідко переходять на спілкування російською мовою, що є прямим порушенням положення про єдиний мовний режим школи. Особливо незадовільним є стан функціонування україномовної освіти в Автономній Республіці Крим (АРК) де майже 91% школярів навчаються російською мовою 3% кримськотатарською і тільки 6% – українською [11].

У таких же галузях, як сфера приватного підприємництва, спорт, книговидавництво, засоби масової інформації (особливо друковані), кінематограф наявний факт не просто повільного впровадження української мови, а помітного переважаання російської.

На початку 2006 р. Українська Гельсінська спілка з прав людини оприлюднила інформацію, яку їй вдалося зібрати щодо власників та засновників 10 провідних вітчизняних недержавних телерадіокомпаній. Ознайомлення з цими відомостями переконує в тому, що маємо не просто системну експансію, а домінування закордонного капіталу в українському телевізійному просторі.

Українська мова переважає лише в мовленні УТ-1 та державних обласних телерадіокомпаній (за даними Держкомтелерадіо України, в 2005 р. частка української мови в обсязі місцевого телемовлення державних телерадіоорганізацій становила 87,7%, російської – 11,6%). Але їх аудиторія є незначною. У 2006 році частка державних мовників у національному аудіовізуальному просторі складала лише 4%. У східних же та південних регіонах країни домінуючою є російська мова: так, в м. Севастополі частка місцевих російськомовних програм становила 72,3%, в Криму – 53,8%, на Донеччині – 32,2%, Луганщині – 30%, Одещині – 28,6% [12].

Функціонування української мови також ускладнюється відсутністю механізмів контролю за дотриманням мовного законодавства та будь-яких санкцій за його порушення. Стаття 6. Закону «Про мови в Українській РСР» з одного боку, вимагає від службових осіб володіння українською і російською мовами, а в разі необхідності – також іншою національною мовою в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків, але з другого боку, ця ж стаття застерігає, що «незнання громадянами української або російської мови не є підставою для відмови йому у прийнятті на роботу». Лише після влаштування на роботу така особа має оволодіти мовою функціонування органу або організації, де вона працює. Проте конкретного терміну для цього Закон не встановлює.

В Україні російська мова має сильну зовнішню підтримку. Прагнення зберегти за російською мовою попередні обсяги функціонування на пострадянському просторі, відновити їх належить до пріоритетів сучасної мовної політики Російської Федерації.

Так, у прийнятій урядом РФ у липні 1996 р. Федеральній цільовій програмі «Російська мова» міститься, зокрема, таке положення: «У зв'язку з розвитком процесів міжнаціональної та міждержавної інтеграції тепер необхідно забезпечити на загальнодержавному рівні підтримку російській мові як потужного соціального чинника консолідації країн СНД та за їх межами». Констатуючи, що російська мова вже стала другою державною (в Білорусі) або офіційною мовою (в Казахстані), провідні російські соціолінгвісти приходять до висновку, «що таким чином, поряд з утворенням єдиного економічного простору відбуваються процеси організації єдиного мовного простору [13, с. 12].

У роботі Державної думи Російської Федерації, рідше — урядових структур (МЗС та інших), у діяльності певних політичних сил час від часу відбувається пожвавлення інтересу до мовної ситуації в Україні з протестами проти «дискримінації російської мови та російськомовного населення» — від заяв з цілком конкретного приводу (наприклад, протест МЗС Російської Федерації у травні 1996 р. проти рішення міськради Львова про перейменування вулиць Пушкіна і Лермонтова на вулиці Генерала Чупринки і Генерала Дудаєва) до заяв загальнішого порядку: протест Держдуми у жовтні 1998 р. проти закріплення в новій Конституції Автономної Республіки Крим тільки української мови як державної (нота МЗС від 28 січня 2000 р. та заява Уповноваженого з прав людини в РФ «Про витіснення російської мови з повсякденного вжитку в Україні» у зв'язку з рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р.); заяви про потребу надати російській мові в Україні статус офіційної та доцільність українсько-російської двомовності на загальнодержавному рівні голови Держдуми Г. Селезньова (у вересні 1998 р.), віце-прем'єр-міністра В. Христенка (в липні 2001 р.), посла РФ в Україні В. Черномирдіна (у січні 2002 р.), хвиля заяв з приводу рішення Національної Ради з питань телебачення і радіомовлення навесні 2004 р. щодо державної мови на загальнонаціональних каналах, та необхідності приведення трансляції зарубіжних програм у відповідність з нормами національного законодавства (жовтень 2008 р.) [14].

Офіційні органи РФ зверталися зі скаргами на нібито порушення мовних прав росіян в Україні до відповідних органів ОБСЄ. Відвідавши протягом 1999-2000 рр. з метою перевірки різні регіони України, зокрема Крим і м. Львів, верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин М. Ван дер Стул прийшов до висновку про безпідставність цих скарг, заявивши разом з тим про наявність проблем із забезпеченням культурно-мовних прав українців у РФ, де немає україномовних шкіл і друкованих видань [15, с. 453-454]. На цьому наголошують і самі українські організації. Так, у спільній заяві Об'єднання українців

Росії та Федеральної національно-культурної автономії українців в Російській Федерації стверджується, що «... в Росії спостерігається політизація всього комплексу питань, які стосуються української гуманітарної сфери. Після 2004 р. проти України фактично ведеться інформаційна війна, частиною якої стала зачистка українського гуманітарного простору» [16, с. 29].

Безперечно, ідеальним було б досягнення гармонійної збалансованості мовних прав нації (держави) й мовних прав особи (громадянина). Проте такого паритету, на жаль, світовий досвід поки що не може продемонструвати [17, с. 453]. Адже реалізація мовної політики, спрямованої на збереження чи зміну статусу однієї мови завжди передбачає одночасний вплив і на інші мови, сфера функціонування яких, як правило, звужується. Це яскраво виявляється, наприклад, у ситуації вибору батьками мови навчання для своїх дітей, коли альтернатива включає протилежні варіанти: рідна мова як цінність і мова більш ширшої комунікації як умова життєвого успіху, кар'єри, бізнесу, доступу до світових інформаційних ресурсів. Як показує практика, при всій важливості морально-етичних і гуманістичних цінностей, вибір робиться на користь більш потужнішої мови.

В силу особливостей української ситуації, коли українська мова – мова титульної нації не є повноприсутньою у суспільному житті, запровадження російської мови як другої державної неминує призведе до занепаду української мови, поступового витіснення її з усіх сфер публічного життя, остаточної втрати народом України відчуття спільності: державної, національної, культурної, тощо.

Питання про дві загальнодержавні мови не може стояти й з інших причин: 1) росіяни в жодному з регіонів України (окрім Автономної Республіки Крим) не становлять більшості населення; 2) крім росіян громадянами України є представники й інших етнічних груп зі своїми мовами, які, особливо в західних регіонах, становлять значний відсоток (угорці, румуни, білоруси, поляки, молдавани та ін.); їхні інтереси теж мають бути взяті до уваги; 3) «російськомовність» в Україні – не тотожна російській етнічній ідентичності, а є наслідком політики денаціоналізації та русифікації попередніх режимів.

Соціологічне дослідження «Вибір України», проведене фірмою «Ukrainian sociology service» спільно з Інститутом соціології НАН України в жовтні 2006 р., і дослідження мовних практик «Омнібус – 2007», проведене цим же Інститутом та службою «Соціс» у травні 2007 р. за авторизованою методикою (обидва під керівництвом М. Шульги та О. Вишняка), свідчать, що чинну нині модель правового регулювання мовних відносин в країні, за якою «українська мова – єдина державна, інші вільно викорис-

товуються», цілком схвалює більше половини громадян (53,6%), загалом схвалює — 72,6% і не схвалює зовсім — 20,4%.

Статус української мови як державної повністю підтримує 94,5% населення Західної України, 88,2% — Центральної України і Північного Сходу, 63,6% — Півдня і Південного Сходу та 40,2% — громадян Донбасу і Криму. Визнання української мови як єдиної державної хоч і різною мірою, але спостерігається серед усіх етнічних спільнот України. Тільки в Криму, Донецькій і Луганській областях, де російська етнічна група або переважає, або становить значну частину населення, проти української мови як єдиної державної виступає дещо більше громадян (46,1%), ніж підтримує такий варіант вирішення мовного питання (40,2%).

Ідею про надання російській мові статусу другої державної повністю підтримує 30,8% громадян України, повністю чи в основному — 48,7%; проти цього виступає — 28,3% громадян, повністю чи в основному — 40,0%. За надання російській мові статусу другої державної висловлюється 10,3% громадян Західної України, 52,4% Центральної України, 30,2% Північного Сходу. Протилежна ситуація на Півдні та Південному Сході, де цей варіант підтримує 65,2% громадян, не підтримує — 25,2%. У Донецькій області та Криму ці показники становлять 90,5% та 4,6%, відповідно [18, с. 144, 145, 146].

Отже, надання державного статусу російській мові неминуче розколело б Україну на Захід, Центр та Північний Схід, з одного боку, та Південний Схід — з іншого. Крім цього це означало б обов'язкове вивчення і володіння державними службовцями російської мови навіть у Західній Україні, де цією мовою користується близько 2% населення. «На тлі недавньої історії «радянзації» цієї частини України російськомовними «комісарями» й «енкаведистами» із початком Другої світової війни і по її завершенні, пише В. Хмелько, — нав'язування російської мови як другої державної більшості жителів Західної України не може не сприйматися як насилля і як образа української державності» [19, с. 8].

Україна має цілеспрямовано й послідовно проводити в життя вже обрану нею мовну політику з її пріоритетним напрямком — виконанням 10-ї статті Конституції. Адже нація тільки тоді може бути повністю функціональною, коли її базова функціональна сфера — мова — виконує усі належні їй функції. З часом гострота полеміки навколо статусу російської мови в Україні поступово зменшуватиметься. Головне, «не бити по нервах», не збільшувати рефлексивну силу опору «форсуванням того, що легко прийде само собою...» [20, с. 178].

Список використаних джерел:

1. Майборода О., Панчук М. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви // Мовна ситуація в Україні:

- між конфліктом і консенсусом. — К.: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008, — 398 с.
2. Виступ Г. Удовенка на конгресі російських організацій у Києві // <http://www.rius.kiev.ua/kongres/dop-uc>.
  3. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. — К.: Світогляд, 2005. — 315 с.
  4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
  5. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. №10-ри/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) // Офіційний вісник України. — 2000. — № 4. — Ст. 125. — С. 109-119.
  6. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Закони України. — Т. 3. — К., 1996. — С. 362-363.
  7. Мовний склад населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. // <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language>.
  8. Шульга О. Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. — К.: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 398 с.
  9. Розраховано за даними: Чілачава Р., Пилипенко Т. Пріоритети та стратегія реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. — К.: Фонд «Європа ХХІ», 2002. — 312 с.
  10. Розраховано за даними: Інформація про стан імплементації положень Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин в Україні // http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=52713.
  11. Крим вимагає скасувати наказ про навчання українською мовою // <http://www.osvita-ua.net/news/929/>
  12. Гнатюк С. Там само.
  13. Солнцев В., Михальченко В. Языковые проблемы в Российской Федерации и мировой опыт решения языковых проблем // Социолінгвістическіе проблемы в разных регионах мира: Матеріали міжнародної конференції. — М., 1996.
  14. МИД России обеспокоен отключением российских каналов в Украине. — Карасин. — УНИАН, 31 октября 2008 г.
  15. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
  16. Гуманитарний аспект українсько-російських відносин // Національна безпека і оборона. — 2009. — №4.
  17. Курас І. Там само.
  18. Вишняк О. Ставлення українських громадян до питання про статус мов у державі // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. — К.: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 398 с.

19. Хмелько В. Из-за чего политикам удается раскалывать Украину // Зеркало недели. — 2006. — № 24.
20. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К.: Т-во «Знання» України, 1991. — 240 с.

The article deals with the analysis language situation and state language policy in Ukraine. The Ukrainian and the Russian languages' extension in a quantitative sense in the Ukraine are described. Recommendations how to make language policy more effective are given.

Key words: Ukraine, language situation, state language policy, state language, Russian language.

Отримано 06.02.2010

УДК 321.01

О. В. Горбняк

ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК ТА ЙОГО ФАКТОРИ

В статті проаналізовано сутність ризиків, які сьогодні виступають важливим аспектом суспільного життя. Визначено основні фактори ризику на основі аналізу політичної, економічної, соціальної політики в умовах зміни відносин системи зі світом.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, невизначеність, фактори ризику, “іритація”.

В сучасному суспільстві неможливо дистанціюватися від ризиків, оскільки саме суспільство є генератором ризиків. Виробництво багатства супроводжується виробництвом ризиків, що розуміються як систематична взаємодія суспільства з загрозами та небезпеками, які породжуються процесом модернізації. Сучасні політичні ризики не обмежені в часі і просторі, їх виробництво легітимне і постійне, що призводить до універсалізації, глобалізації та інституалізації.

Таким чином, “ризик може бути визначений як систематична взаємодія суспільства з загрозами та небезпеками, спричиненими процесом модернізації. Ризики, на відмінну від небезпек минулих епох, є наслідком загрожуючої сили модернізації і породжують почуття невпевненості та страху” [8, с. 21].

Специфіка сучасного ризику полягає в тому, що “небезпечна реальність прихована від сприйняття”, оскільки на рівні буденної свідомості небезпека може не сприйматися. Таким чином, експерти монополізують право на визначення об’єму ризиків та ступеня їх вірогідності.

Однак німецький дослідник У. Бек заперечує наукову монополію на раціональність подібних суджень в суспільстві ризиків. Він стверджує, що не існує абсолютних авторитетів у сфері експертного знання ризикогенних процесів та ситуацій. Так в умовах